

АКТУАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІЇ ЗАХИСТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ*

М. ПОГОРЕЦЬКИЙ

доктор юридичних наук, професор,

заступник начальника Управління Служби безпеки України

Із внесенням у 2001 р. змін до КПК України та інших нормативно-правових актів система вітчизняного кримінального судочинства ще на крок наблизилась до європейських стандартів правосуддя. Зокрема, у ст. 16¹ КПК було закріплено, що при розгляді справи в суді функції обвинувачення, захисту і вирішення справи не можуть покладатися на один і той самий орган чи на одну і ту ж особу.

Реформування кримінально-процесуального законодавства засвідчило тенденцію до розширення засад змагальності у кримінальному судочинстві України. Тривала наукова дискусія щодо функцій кримінального процесу вийшла на новий виток в умовах побудови правової держави в Україні, переосмислення цінностей та значення ряду правових інститутів і механізмів з позицій пріоритету людини, її прав та свобод. Саме тому монографія В. Попелюшка «Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми», поза будь-яких сумнівів, є своєчасною та актуальною.

Рецензована праця є першим вітчизняним спеціальним комплексним, системним монографічним дослідженням правових, теоретичних і прикладних проблем функції захисту в

кримінальному судочинстві України та формування її теоретичної концепції. Монографія складається зі вступу, семи глав (в яких логічно та послідовно викладаються проблемні питання становлення та реалізації функції захисту) і списку використаних джерел. Розкриваючи предмет дослідження, автор ґрунтовно проаналізував значну кількість нормативно-правових джерел, спеціальної юридичної літератури, емпіричного матеріалу.

У першій главі монографії В. Попелюшко досліджує історичний аспект функції захисту в кримінальному судочинстві України, починаючи з 1864 р. і закінчуючи сьогоденням. Обґрунтовується, що ідея кримінально-процесуальних функцій у теоретичному, правовому та практичному аспектах вперше постала на теренах України (у складі Російської імперії) у середині ХІХ ст. у зв'язку з необхідністю відокремлення судової влади від адміністративної, а функції захисту, на противагу функції обвинувачення (кримінального переслідування), як необхідна умова перебудови чинного тоді розшукового (інквізиційного) процесу в змагальний, та знайшла своє втілення в судових стадіях процесу в Статуті кримінального су-

* Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України : правові, теоретичні та прикладні проблеми : моногр. — Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. — 634 с.

дочинства (1864 р.). Функція захисту серед інших кримінально-процесуальних функцій історично склалася та розвивалася поетапно.

У другій главі функція захисту розглядається як категорія кримінально-процесуального права та процесу. Заслуговує на увагу авторське визначення поняття функції захисту як породженого кримінальним переслідуванням, здійснюваного відповідно до закону та вираженого у формі правових відносин виду (напрямку, компонента, частини) діяльності, виконуваного суб'єктами захисту, спрямованого на повне або часткове спростування обвинувачення, реабілітацію невинного, пом'якшення відповідальності винного, охорону прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого і надання їм необхідної кваліфікованої правової допомоги. Ґрунтовно досліджуються проблеми, пов'язані з суб'єктами захисту, процедурою їх вступу у справу, предмет захисту у кримінальному судочинстві, мета та завдання захисника-адвоката у кримінальній справі.

Наступні дві глави послідовно розкривають наукові погляди автора на предмет виправдання (реабілітації) та практику його застосування, а також на предмет захисту у справах, що вирішуються за нереабілітуючими особою та нейтральними підставами. Слід зауважити вдалий підхід В. Попелюшка до визначення та характеристики предмета виправдання (реабілітації), предмета захисту та практики їх застосування шляхом аналізу видів, їх структури та змісту у справах усіх кримінально-процесуальних категорій.

Такий засіб здійснення захисником процесуальної функції захисту у кримінальній справі як доказування докладно аналізується у п'ятій главі

праці. Автором обґрунтовується, що адвокат-захисник є і суб'єктом доказування як з'ясування фактів та обставин кримінальної справи, тобто збирання, перевірки та оцінки доказів, і суб'єктом логічного доказування, тобто оперування доказами-доводами при обґрунтуванні (спростуванні) тієї чи іншої процесуальної тези. У праці досліджуються дві форми збирання адвокатом-захисником доказів: 1) у формі участі при проведенні слідчих (судових) дій зі збирання доказів органом, у провадженні якого перебуває справа; 2) у формі самостійного збирання доказів.

У першій формі діяльність захисника на досудовому слідстві обмежена. Стосовно ж другої з наведених форм, то справедливо зауважується, що захисник має право самостійно збирати будь-які докази і не лише шляхами (способами) і в формах, передбачених у законі, а й усіма іншими, законом не забороненими. Тобто у цьому відношенні кримінальний процес для адвоката-захисника є відкритою інформаційно-доказовою системою, як один із проявів правила «*favor defensionis*», і яка відповідає дозвольному методу правового регулювання — «дозволено усе, що прямо не заборонено законом». Варто підтримати позицію автора про те, що адвокат-захисник є суб'єктом юридичного обов'язку доказування сприятливих для підзахисного обставин справи та спростування обставин — підстав обвинувачення, оскільки у кримінальній справі він є і представником підзахисного, і самостійним учасником процесу. Саме як самостійного учасника процесу закон зобов'язує його використовувати передбачені в КПК та інших законодавчих актах засоби з метою з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшу-

ють чи виключають кримінальну відповідальність підзахисного (ч. 1 ст. 48 КПК України).

Результати дослідження В. Попелюшком чинного в Україні законодавства щодо самостійної роботи захисника-адвоката з доказами у кримінальній справі, а також аналізу наукових праць у цій сфері, проведених ним із застосуванням порівняльно-правового методу аналогічного законодавства та наукової думки ряду авторів зарубіжних держав (Франції, ФРН, США, Російської Федерації), дали вагомі підстави для твердження про те, що інститут адвокатського розслідування, який становить споріднену систему правових норм, що регулюють кримінально-процесуальні відносини, пов'язані з його самостійною доказовою діяльністю та мають специфічний, притаманний їм метод правового регулювання цих суспільних відносин, сьогодні є фактом, що відбувся (гл. 6 монографії).

Нормативне наповнення цього інституту складають норми загального характеру, норми-принципи, норми, що визначають цілі та завдання діяльності захисника у кримінальній справі, його доказові можливості (способи) самостійної роботи з доказами, які об'єднують в єдиний комплекс усі інші норми цього інституту і тим самим забезпечують різносторонній вплив на свою частку суспільних відносин у кримінальному судочинстві.

Норми інституту адвокатського розслідування мають універсальний характер, а тому цей правовий інститут є предметно-функціональним, а отже, є інститутом кримінального судочинства. Заслужує на підтримку принципова позиція автора про те, що адвокатське розслідування не є «паралельним розслідуванням». Адвокату захиснику не обов'язково самостійно

збирати докази захисту в кожній справі та в повному обсязі. У справах, в яких з'ясування слідчим (судом) обставин справи здійснюється всебічно, повно та неупереджено, захисник може обмежуватися лише участю у доказуванні та відстоювати свою позицію на наявних матеріалах справи. Проведення захисником самостійних дій, спрямованих на збирання доказів, необхідне лише у випадках неповноти досудового чи судового слідства або коли вони здійснюються з обвинувальним ухилом.

У сьомій главі автором розкривається значення логіки та аргументації в діяльності адвоката. Доказування у суді поєднує дві сторони — розумову та практичну. Обидві ці сторони у доказуванні органічно взаємопов'язані і становлять єдність двох видів діяльності — практичну та логічну, хоча на початкових етапах провадження у справі переважає практична (доказування як дослідження, з'ясування), на заключних навпаки — розумова, логічна.

Положення, що містяться в монографії, є дослідженими за допомогою різних методів та необхідним чином ґрунтуються на теоретичних положеннях, підтверджуються численними практичними прикладами з адвокатської практики автора, що дало йому можливість вдало сформулювати власне бачення вирішення проблем, пов'язаних із реалізацією функції захисту у кримінальному судочинстві.

Як кожне комплексне ґрунтовне дослідження, праця В. Попелюшка містить ряд дискусійних питань. В окремих із них авторська позиція, на мою думку, не знайшла належного обґрунтування. Деякі важливі дискусійні питання предмета дослідження у праці не висвітлені. Так, наприклад, недостатньо обґрунтовано питан-

ня щодо забезпечення реалізації функції захисту на досудовому слідстві. Не висвітлено питання щодо допуску адвоката як захисника до участі у кримінальних справах, що містять державну таємницю та ін. Проте зазначені зауваження жодною мірою не знижують високий науковий рівень рецензованої праці, а лише засвідчують багатогранність проблем та актуальність теми дослідження.

Монографія В. Попелюшка «Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми» — це важливе, ґрунтовне наукове дослідження, що містить фундаментальні теоретичні положення, конструктивні рекомендації до подолання існуючих недоліків закріплення та реалізації функції захисту у кримінальному судочинстві України.

Рецензована книга, поза сумнівом, посяде гідне місце у світовій скарбниці правової літератури.

Резюме

Попелюшко В. О.

Функція захисту в кримінальному судочинстві України : правові, теоретичні та прикладні проблеми : моногр. — Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. — 634 с.

У монографії досліджено комплекс правових, теоретичних та прикладних проблем, пов'язаних зі змістом та реалізацією функції захисту в кримінальному судочинстві як категорії кримінально-процесуального права і процесу. Розглянуто предмет захисту в кримінальній справі, участь захисника в доказуванні та охарактеризовано інститут адвокатського розслідування, питання логіки і аргументації в діяльності адвоката-захисника.

Адресована науковцям, викладачам та студентам вищих юридичних навчальних закладів, практикуючим юристам.

